

Galeria de personatges històrics que es van suïcidar: 1. Cleòpatra 2. Walter Benjamin 3. Stephen Zweig 4. Sòcrates 5. Vincent Van Gogh 6. Virginia Woolf 7. Primo Levi 8. Vladimir Maiakovski

El ressò de l'accident del vol A-320 de Germanwings i l'estranya personalitat d'Andreas Lubitz ens porten a reflexionar sobre la història i la (impossible?) justificació moral del suïcidi. Un article del filòsof Ramon Alcoberro.

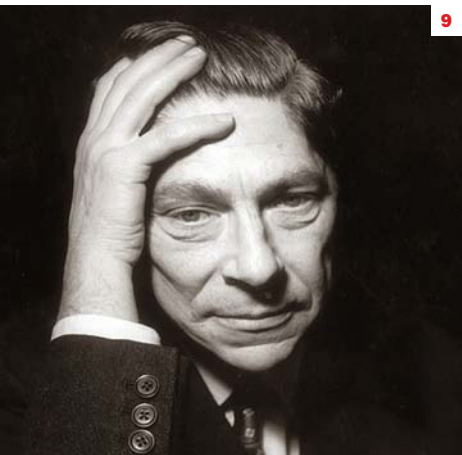
El suïcidi és una malaltia, una opció lliure, o la resposta obedient a un destí sinistre? Segons un informe de l'OMS, publicat el setembre de 2014 (*Preventing suicide, a global imperative*) més de 800.000 persones es lleven la vida voluntàriament cada any al món. Cada 40 segons algú tria marxar. Potser és un dret. Però aixecar la mà contra un mateix o portar els altres (compassivament?) a la mort quan algú decideix plegar, produeix calfred. El suïcidi té moltes cares, ben diverses. *Suïcidi* és un únic mot amb un ingredient comú: l'horror.

L'any 1249 es va suïcidar Piero delle Vigne, poeta i protonotari de l'empera-

dor Frederic II. Acusat de traïció, caigut en desgràcia, enecat i empresonat, Piero es va suïcidar divuit anys abans del naixement del Dant, picant fora de si el cap contra la paret de la cel·la. El fet va sobtar tant que el personatge va anar de pet a l'Infern de la *Divina Comèdia* de Dant. Al setè cercle infernal, per sota dels heretges en flames i dels assassins que es couen sota un riu de sang bullent, hi ha un bosc fosc i sense corriols, una *selva selvaggia*, on les ànimes dels suïcides creixen en forma d'arbres espinats i verinosos. Matar-se era pecat mortal perquè expressava la desesperació radical i, per tant, era una manera de no confiar en Déu. Fins i tot

el dia del Judici, els cossos dels suïcides penjaran a les branques dels arbres perquè la justícia divina no concedirà que retornin a la vida els cossos que ells mateixos rebutjaren.

Eren altres temps, quan el suïcida no podia ser enterrat en terra sagrada i, fins i tot, se li confiscaven les propietats –un costum que va durar fins a la Revolució francesa. Ara el suïcidi és la segona causa de mort a l'Estat espanyol entre persones de 25 a 34 anys. L'hem medicalitzat i ha perdut substància teològica, però continua produint un esglai fred. Segons dades del Pla de Prevenció del Suïcidi del Centre de Psicoteràpia de l'Hospital de Sant Pau (Barcelona), ca-

9 10

13 14

15

16

9. Arthur Koestler 10. Salvador Allende 11. Gabriel Ferrater 12. Robin Williams 13. Alan Turing 14. Cesare Pavese 15. Sylvia Plath 16. Marilyn Monroe.

da any el cometen a l'Estat unes 3.500 persones. Però per cada acte consumat n'hi ha entre deu i vint temptatives. O el que és el mateix: l'intenten uns 35.000 individus, la majoria dones de mitjana edat.

El nombre més gran de suïcidis correspon, però, a homes vidus o en situació de desemparament més grans de 60 anys. Poques coses han canviat tant als darrers cinquanta anys com la comprensió social del suïcidí i la gestió de la relació amb la mort. A mesura que la població envelleix, la mort del suïcida ja no es presenta com un desafiament a Déu, ni té forma d'un rampell cec de melancolia. S'ha anat transformant en un problema tècnic. Convertir el que és una decisió radical en una dada estadística val segurament com un bon exorcisme. L'hivern espiritual de la depressió substitueix les explicacions religioses i morals, però no les anul·la. Reconèixer i comprendre la força (auto) destructiva que tothom porta a dintre és

més difícil que buscar-hi explicacions psico-socials.

És obvi que la crisi econòmica correlaciona amb el suïcidí. L'any 2012, el més dur dels temps recents per la situació de deteriorament econòmic, el nombre de suïcidis va augmentar a Barcelona el 58% amb relació al 2011. Però hi ha més relacions, prou òbvies, que es poden establir entre el suïcidí i la misèria del viure, sense necessitat de plantejar-lo en termes econòmics. En professions ben pagades, l'excés de responsabilitat és una de les causes més conegudes de comportaments suïcides. Segons el digital *The Daily Beast* (23 de març 2015) uns 400 metges nord-americans se suïciden cada any, víctimes de la pressió ambiental. La tensió laboral, les baralles amb companyies d'assegurances i les llargues jornades laborals tenen un preu.

Que la família mata molt, és també un fet sabut. Karl Marx, en un text curiós, perquè mai no va tornar sobre el tema,

Peuchet: Del suïcidí (1846), va explicar que la situació de la dona en el patriarcat era una causa de suïcidí important a la seva època. Lluitar pel poder domèstic desgasta, especialment, les dones. Tant o més que qualsevol guerra. Deia l'avi Karl que: "el suïcidí és tan sols un dels mil i un símptomes d'aquesta lluita social sempre flagrant de la qual es retiren els combatents perquè estan farts d'estar entre les víctimes o perquè es revoltent contra el pensament de formar part dels botxins". Les coses, pel que sembla, no han canviat gaire.

Es banalitza el problema quan es planteja en termes de valor físic o de covardia, perquè en situació de privació voluntària de la vida aquests dos conceptes deixen de tenir significat. En la ment d'un subjecte fatigat de viure (i de ser ell mateix), vida i mort no es veuen com a contradictòries. Viure apareix com un no viure i no viure és l'únic que fa possible la calma en la desintegració eterna. Diuen els psiquiatres que

en aquesta situació el més complicat de gestionar, però, és la memòria. El nen petit una mica pervers que amenaça els seus pares dient-los: “quan em suïcidi us sabrà greu!”, ha entès segurament alguna cosa del cercle que eternament vincula el suïcidi amb la comunitat (família, amics, país...) que ha decidit trencar violentament.

Filosofia i poesia. Malgrat els intents de comprendre i racionalitzar el suïcidi, els factors socials expliquen només una part de les situacions que porten a plegar de viure. Por, fàstic i suïcidi formen una triada estranyament unida. Cal una estranya valentia de la por (per contradictòria que sembli l'expressió) per plegar de viure. I en l'acte suïcida es necessita també una certa estètica, com un decorat, en què el fàstic queda d'alguna manera conjurat. Morir estavellant un avió als Alps no és com fer-ho al metro. I fer-ho al metro sempre és millor que en el lavabo sòrdid d'un pis compartit. Arribat el moment, la por de viure supera la que produeix plegar.

Molts psiquiatres afirmen que a més del valor físic i l'estètica hi ha un tercer element bàsic en el suïcidi: el pes de la vergonya. L'escriptor Primo Levi va suportar Auschwitz però no va aguantar la ruïna d'un petit negoci i es va llançar pel forat de l'escala de casa seva. En el suïcida el que desapareix és la valoració objectiva de les coses. Pensa, molt probablement, que matant-se ell matarà també el seu propi enemic que és (abans que enlloc) al seu interior. Es fa difícil entendre aquesta situació però qui es mata la viu amb una certa naturalitat i ben pocs expliquen el procés emocional que els porta a prendre aquesta decisió definitiva. Potser per això el suïcidi, “l'absurda contradicció en què el vivent acull la mort per deslliurar-se de la mort”, com deia el filòsof francès Vladimir Jankélévitch, és un problema filosòfic, ve a dir, de resposta només hipotètica.

El professor de la Universitat de Girona Oriol Ponsatí-Murlà (Figueres, 1978) acaba de publicar una antologia imprescindible amb títol hamleticà, *O no ser* (Edicions de l'Ela Geminada, 2015), que recull una vintena llarga de textos filosòfics (de Plató a Cioran, passant per Hume, Kant, Diderot o Hegel) sobre allò que Wittgenstein anomenava: “el pecat bàsic”. Qui llegeixi aquest text tindrà

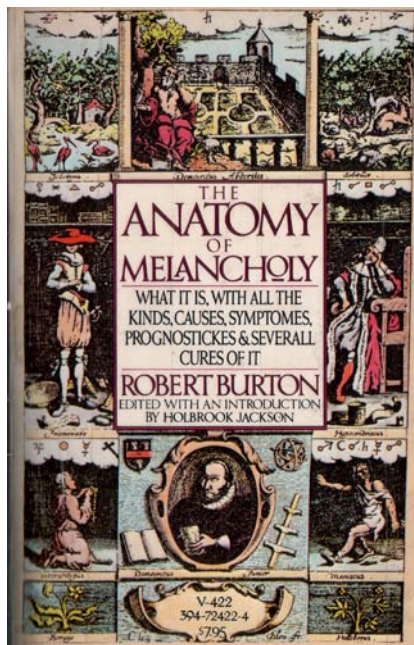

El suïcidi de Sèneca, obra del 1871 de Manuel Domínguez Sánchez.

una panoràmica exacta dels principals arguments filosòfics sobre la qüestió. Al pròleg Ponsatí-Murlà observa que la desproporció que hi ha entre viure i no viure és tan brutal que (per a qui se

situa com a espectador del procés) es fa molt difícil comprendre l'opció del suïcida. Potser sempre són necessaris uns quants marginals per copsar els forats en l'argumentació i per descobrir-nos que la paraula suïcidi no és el nom d'una malaltia o d'un símptoma, sinó la manera que hem trobat per designar l'incompreensible. En aquest sentit la comprensió del suïcidi és inseparable de la comprensió del límit. En el límit el debat racional sobre el suïcidi ha de respondre prèviament la qüestió de si la vida té sentit. Per això, poetes i filòsofs han dedicat molt temps a reflexionar-hi. Amb la seva càrrega d'angoixa existencial i d'especial sensibilitat per la pèrdua del sentit de la bellesa al món, la filosofia i la poesia són potser les dues eines que millor ens acosten al complex àmbit de tot el que es troba als límits. I la mort com a opció és un dels límits més clars del raonament moral.

Peter Sloterdijk va escriure en la *Crítica de la raó cínica* que cal estar radicalment desesperat o ser increïblement orgullós per suïcidar-se; i arran de l'accident de Germanwings ha afirmat que el suïcida és, en el fons, l'assassi

L'anatomia de la melancolia (1621) atribuïa el suïcidi a l'excés de meditació.

d'algú altre que vol colpir amb un gest irreversible per brutal. Però on millor es cospa un punt quasi narcisista, de sensibilitat frustrada és en el suïcidi dels poetes. Molt sovint el suïcidi d'un poeta incorpora un punt de denúncia de la lletjor del món que no hauria de ser passada per alt. De Maikovski ("S'ha esfondrat la barca de la mort contra la vida quotidiana") i Georg Trakl a Gabriel Ferrater, passant per Virginia Woolf, Cesare Pavese ("Vindrà la mort i tindrà els teus ulls"), o Sylvia Plath, el suïcidi ha estat la resposta de la persona sensible fins la malaltia a un món fet de misèries. Fugir de l'infern es pot fer amb paraules i poemes o amb el gest més dramàtic –i potser finalment autocompassiu. Dues suïcides inevitables en la literatura en català no deixarien en mal lloc la tesi de Sloterdijk. La Carmesina de Joanot Martorell que es deixa morir d'amor davant del cadàver de Tirant lo Blanc (1490), o Jacobé (1903), personatge d'una narració homònima inclosa en *Pinya de Rosa* de Joaquim Ruyra, que embogeix i s'acaba llançant d'un penya-segat per amor d'en Minguet, en el fons usen la seva mort com a eina per matar.

Suïcidar-se, un acte racional. Suïcidar-se (com viure) mai no és un acte que es pugui explicar d'una sola manera, i no ha tingut el mateix significat arreu, ni en tots els temps. A l'Antic Testament apareixen quatre suïcides (els més famosos són Samsó i Saül), però de cap no se'n fa un esment negatiu. Al Nou Testament, Mateu esmenta el suïcidi de Judes sense fer comentaris i els primers cristians lloaven "la gloriosa companyia dels màrtirs". En segons quin sentit, Sòcrates i Jesús són suïcides perquè van a buscar la mort encara que no se l'autoinfligeixen. Plató, a *Les lleis*, en un text que recull l'antologia de Ponsatí-Murlà, es limita a demanar que les tombes dels suïcides siguin isolades, no compartides amb ningú i sense nom, per tal d'evitar que el seu exemple s'estengui. La posició dels antics sobre el suïcidi és clara: més valia la mort que el deshonor, perquè és més digne el suïcidi que l'esclavatge. De Grècia a l'Edat Mitjana, l'esquema fou clar. Suïcidar-se no significava escapar-se, sinó assumir amb dignitat la pròpia responsabilitat, guaitant fit a fit la mort. No s'ha de confondre el suïcidi amb l'escapisme o amb la por. Piero delle Vigne té un capteniment neci, poc cavalleresc i digne de retret, perquè la seva forma de plegar de viure expressa el terror al càstig. El suïcidi savi i cavalleresc, en canvi, és un capteniment propi de les elits que ha de mostrar una certa superioritat moral. Per al cavaller, i per al savi, donar-se la mort per la pròpia mà era tant com afirmar la independència moral, especialment davant les contingències de la política. Com escriví Ciceró: "Sovint és obligació del savi desistir-se de la vida, per molt feliç que sigui, si pot fer-ho de manera oportuna (...) La saviesa prescriu que ha de ser abandonada pel savi si això és convenient". Sèneca, un altre il·lustre membre de la confraria dels qui pleguen de viure, rebla el clau afirmant: "El que és bo no és pas viure, sinó viure bé". Els reglaments de cavalleria medievals prohibien la fugida, de manera que el suïcidi es justificava per raons religioses i d'honor. Penjar-se per fugir de la misèria fa de pobre i sense honor. Suïcidar-se per evitar el triomf de l'enemic i, especialment, de l'infidel tenia alguna cosa de grandiosos. L'heroi sap que, en la desfeta, la vida depèn de la voluntat dels altres, però la mort

sempre serà millor que la humiliació i depèn només de la voluntat pròpia. Joana d'Arc, presonera dels anglesos, es llançà de dalt a baix d'una torre (tot i que sobrevisqué), afirmant que "més s'estima la mort que una tal destrucció de bona gent". Segles més tard, Erasme en l'*Elogi de la follia* repetirà que, vistos els mals del món, cal estar boig per restar en vida, i a l'illa d'Utopia si algú estava greument malalt podia suïcidar-se d'acord amb els sacerdots.

Al costat d'aquesta concepció antiga, que presenta el suïcidi com a mort altruista, anà creixent, però, el fil argumental més conegut contra el dret al suïcidi. Els filòsofs cristians van predicar, a partir d'Agustí d'Hipona, que si la vida és un do de Déu, rebutjar-la és rebutjar-lo. Al segle IV, l'Església ja no necessitava màrtirs per mantenir la fe. Suïcidar-se era vist com una forma d'escapar al ramat diví. Plegar no és només ofendre la vida, sinó Déu. No tindria sentit el manament d'estimar el proïsme com a un mateix, tal com ensenya Crist, si decidim odiar el nostre cos. Per a la literatura medieval, Judes, Herodes i Ponç Pilat eren suïcides però sobretot deïcides, perquè l'ofensa a la vida i a Déu es produïen simultàniament. Per al suïcida, el remei era clar: la confessió i la penitència. I cas de consumir l'acte, el risc era ser penjat (mort) i per als hereus la pèrdua de les propietats. Mai no es perdé de vista, però, que era possible una altra lectura, més noble (per així dir-ho) del suïcidi. Al *De Homicidio* (1530), Francisco de Victoria recordava que: "Si no estigués permès exposar la nostra vida per la dels altres, el metge no podria exercir en temps de pesta, ni l'esposa tindria cura del marit empestat, amb gran risc de contagi, ni un naufrag podria acostar a l'altre la taula de salvació, gest tanmateix ben lloable. Suïcidi, sí, però solidari.

El naixement de la melancolia.

En la història del suïcidi, un fet molt significatiu fou el naixement de la melancolia, un concepte que s'acostuma a datar al voltant del 1600, l'any del *Hamlet*, però que té un anunci important en un dels *Assaigs* de Montaigne titulat el·lípticament: *Un costum de l'illa de Ceos*. Montaigne presenta la qüestió com un problema del que avui en diem moral de situació. Per a ell, "la

Ophelia, obra de John Everett Millais. A les obres de Shakespeare hi ha un total de 52 suïcidis.

mort més voluntària és la més bella” si és lliure. En les obres de Shakespeare (que va escriure de 1589 a 1613) hi ha 52 suïcidis, de tota mena. Brutus, Cassi, Antoni, Cleòpatra, Romeo, Julieta, Macbeth, Ofèlia, Otel·lo... tots tenen en certa manera un element comú. Són gent desesperada i la seva mort els serveix com a lliçó moral. El suïcidí nihilista en Shakespeare simbolitza també la buidor, que la psicologia de l'època defineix com a melancolia.

En un principi, es tractava d'un terme tècnic en medicina. Era un humor, que, segons el metge Fernel (mort el 1558), apareix a la tardor, com un suc: “espès en consistència, fred i sec en son temperament”. L'excés d'aquest humor en el cervell és responsable dels pensaments

ombrívols i porta a l'obsessió. Per a Sydenham, metge i amic del filòsof liberal Locke, “els melancòlics temen la mort però se la donen molt sovint”. Robert Burton, autor d'una *Anatomia de la melancolia* (1621), l'atribueix especialment a la gent d'estudi que per excés de meditació acaba rumiant la mort. La melancolia, travessà les Llums amb Rousseau i trobarà el seu heroi en el *Werther* de Goethe. El *morir, dormir, res més* hamletí, el *taedium vitae* i la *consumpció* romàntica tenen en comú l'excés de sensibilitat considerat com a malaltia. Goethe va escriure una novel·la, no pas una apologia del suïcidí, i als darrers anys de la seva vida es penedia força d'haver-ho fet, però quan un bisbe anglès escriví que el llibre era del “tot

immoral i danyós”, encara va trobar un moment per recordar-li que danyosos ho eren, en tot cas, els polítics que enviaven milers d'homes a la mort en les guerres amb tota bona consciència.

Plegar és un dret. Amb la il·lustració, el debat sobre el suïcidí va trobar una primera via de resolució. El filòsof escocès Hume, en un text que per precaució va demanar que es publicués pòstum, *Del suïcidí*, (1770), va oferir en una vintena de planes els tres arguments centrals sobre els quals han insistit els filòsofs des d'aleshores. D'una banda, el suïcidí no contradiu els nostres suposats deures envers la divinitat, perquè un déu que estima els homes no els pot obligar a viure en la misèria (física o emocional). Fins i tot si acceptem que la vida pertany a déu, també li pertanyen totes les altres coses que els humans modifiquen al seu grat. Si tots els éssers creats han rebut el permís diví per modificar el curs natural de les coses, de la mateixa manera que podem evitar la febre, també podem evitar el dolor emocional o la misèria assumint l'opció radical de llevar-nos la vida.

A més, el suïcidí no fa tampoc mal a la societat. Com a molt, deixa de fer un bé. I segurament deixa de ser un pes o un maldecap per als qui l'envolten. Plegar de viure, fins i tot pot fer un favor a qui ens hagi de suportar. Finalment, el suïcidí no s'ofèn a si mateix, perquè cap home no rebutja la vida quan li sembla que mereix ser conservada. El suïcidí és el remei suprem quan res val la pena. Amb Hume, el suïcidí deixa de ser un pecat o una malaltia per esdevenir dret. El que vindrà després és la conversió romàntica del suïcidí en obra d'art (un tema que va aprofundir Nietzsche), o en matèria sociològica. Diderot, que no creia en el suïcidí “filosòfic”, perquè el considerava una forma de narcisisme, no deixava d'escriure (en l'*Assaig sobre els regnes de Claudi i Neró*) que si els governs fossin més justos, la gent es suïcidaria menys. Quan avui es consideren causes de suïcidí la manca d'integració al grup, la pressió excessiva dels codis morals o la manca d'expectatives, allò obvi és que ni la divinitat, ni l'honor pesen gaire en la vida.

Hem après a domesticar el suïcidí classificant-lo, com Durkheim, en “egoista”, “solidari” i “anòmic” (val a dir,

Le suicidé, d'Edouard Manet, una altra reproducció artística d'un tema universal.

conseqüència de la desorientació que ens produeix la vida mateixa quan ens canvien les normes). Assumim, amb el darrer Freud, que en les forces inconscients hi ha tant *libido* (força eròtica) com *destrudo* antivital. Per al psicoanalista vienès, la vida s'empobreix si no es pot posar en risc. Com més creix l'ordre i la repressió social, més creix també el desig de destruir-ho tot. El suïcidi correlaciona bé amb la falta d'expectatives. A l'Estat espanyol, no es va suïcidar ningú durant el llarg període de l'agonia de Franco l'any 1975 i, en canvi, els anys amb més suïcidis registrats van ser entre 1940 i 1943, per causes òbvies.

Hi ha, doncs, una filosofia del suïcidi? Digui el que digui Albert Camus, que considerava el suïcidi com la qüestió filosòfica fonamental, en realitat l'home lliure no s'interessa especialment en la mort. Simplement té massa feina dedicant-se a viure. Maurice Halbwachs

en el seu clàssic *Les causes del suïcidi* (1930) va escriure que: "El sentiment d'una soledat definitiva i sense recurs és l'única causa del suïcidi". Si fos així, potser hauríem de preocupar-nos perquè la soledat és un dels problemes bàsics de les societats actuals (i que creixerà cada cop més per l'envelliment de les poblacions). Optar pel no-ser només indica que allò que existeix no paga la pena. I deriva del dret que tot vivent té a no resignar-se davant l'inexorable. Però potser ens caldria buscar, com va fer Diderot, una tercera alternativa. Entre ser i no ser sempre es pot optar per "ser d'una altra manera". L'art i la revolució no ens proposen altra cosa.

Al febrer d'enguany, David Le Breton, un dels pensadors francesos més importants ara mateix, ha publicat un llibre molt interessant: *Disparaître de soi. Une tentation contemporaine*, on afirma que en la societat d'ara mateix

està produint en cada cop més gent una "passió d'absència". És caracteritzada per la recerca d'una escapatòria vers l'interior d'un mateix, per un desig de "mínima consciència", per la temptació de deixar-se caure i de fugir a través de mil i una formes (esfondrar-se en el treball per no pensar, o en l'anorèxia per no viure, tancar-se a l'habitació de casa per no veure el món com els *hikimori* japonesos). Qui sap si aquesta forma de desistir-se el món, per aïllament i per no col·laboració, està cridada a ser la nova forma de suïcidi postmodern. Les ànimes en pena dels nostres dies no s'arrossegueu per l'Infern del Dant, sinó per oficines sinistres, feines mal pagades i activitats frustrants. Llavors, de sobte, vola sobre els Alps un Andreas Lubitz i l'horror, l'incomprensible, acaba prenent forma.

Ramon Alcoberro